

The Boy in the Striped Pyjamas (2008)

The Holocaust is 'in'. In 2008 waren er drie films over het onderwerp: *Defiance* van de Amerikaanse regisseur Edward Zwick met Daniel Craig, Liev Schreiber en Jamie Bell, *The Reader* van de Britse cineast Stephen Daldry met Kate Winslet, Ralph Fiennes en David Kross en *The Boy in the Striped Pyjamas* van de Britse cineast Mark Herman, met alleen David Thewlis als bekende naam.

There's no business like Shoahbusiness

Defiance is een typische Hollywoodfilm vol actiescènes. Gebaseerd op het boek *Defiance: The Bielski Partisans* van de Pools-Amerikaanse schrijfster Nechama Tec, vertelt de film de geschiedenis van de Bielski-broers Tuvia (Daniël Craig), Zus (Liev Schreiber), Asael (Jamie Bell) en Aron (George MacKay) die aan de nazirazzia's weten te ontsnappen en proberen te overleven door een kamp op te slaan in de bossen en vanaf die uitvalsbasis een guerrillastrijd te leveren met de Duitsers.

The Reader is een meer intimistische film van de Brit Stephen Daldry, regisseur van *Billy Elliot* (2000), het hartverwarmende 'coming of age' - verhaal van een jongen die, tegen de achtergrond van de mijnwerkersstakingen in de jaren tachtig, balletdansen boven boksen verkiest. *The Reader* is eigenlijk ook een 'coming of age' - verhaal gebaseerd op het boek *Der Vorleser* (1995) van Bernhard Schlink. Deze semi-autobiografische roman werd een literaire sensatie door zijn benadering van de Holocaust. Het boek stelt de vraag naar de ware identiteit van het hoofdpersonage Hanna (Kate Winslet). Pas op het einde lijkt het of we haar kennen: Hanna heeft zelfmoord gepleegd en de voorlezer, de middelbare scholier en latere student rechten Michael Berg (David Kross en Ralph Fiennes), gaat naar haar graf. Is Michael Berg dan zijn ganse leven verliefd geweest op die oudere vrouw Hanna, een concentratiekampbewaakster tijdens de Holocaust? Vergoelijkte Bernhard Schlink de medewerking van het Duitse volk aan het naziregime niet door op de Duitse kant van het verhaal te focussen? Banaliseerde de film de Holocaust niet door vooral de erotische verhouding tussen de jonge knaap en de oudere vrouw centraal te stellen? Zo centraal zelfs dat de reclame ons wist te vertellen dat de jonge Duitse acteur David Kross, ons bekend van

de film *Knallhart* (2006), moest wachten tot zijn 18de verjaardag om met Kate Winslet de bedscènes te mogen spelen! Kate Winslet zelf hield er een Oscar aan over en bevestigde de theorie dat Holocaustfilms soms misbruikt worden als ‘awards fodder’, Oscar voer. De clips op You Tube waarin Kate Winslet aan Ricky Gervais (in *Extras*) dat ook volmondig toegeeft, zijn niet alleen grappig maar ook profetisch. (1)

The Boy in the Striped Pyjamas is net als *The Reader* ook van een Britse kineast: Mark Herman, die we kennen van de feelgood movie met acteur Ewan McGregor, *Brassed Off* (1996), een film die zich net als *Billy Elliot* ook in het Engelse arbeidersmilieu afspeelde. *Brassed Off* gaat over een fanfare die wat vreugde moest brengen na de mijnsluitingen in het Margret Thatcher tijdperk en was dertien jaar geleden een groot wereldsucces. Met zijn nieuwe film *The Boy in the Striped Pyjamas* staat regisseur Mark Herman mijlenver van de feelgood movie en het Engelse arbeidersmilieu. *The Boy in the Striped Pyjamas* is eigenlijk een inrieste film gebaseerd op de gelijknamige Ierse kinderroman van John Boyne waarin de Holocaust gezien wordt via de ogen van de achtjarige Bruno, het zoontje van een nazicommandant die Berlijn moet verlaten omdat hij promotie heeft gekregen. Het hele gezin verhuist naar een huis op het platteland, maar vreemd genoeg mag Bruno er niet in de achtertuin spelen. Wanneer hij uit zijn slaapkamerraam kijkt, ziet hij in de verte mensen rondlopen in pyjama's. Bruno verkent toch de achtertuin en komt uit bij een hek met prikkeldraad. Achter dit hek ziet hij een jongen van dezelfde leeftijd, die Shmuel heet. De twee raken bevriend met alle gevolgen van dien. In het boek wordt Bruno's kinderlijke naïviteit gesymboliseerd door hem over 'Out-With' te laten spreken i.p.v. Auschwitz en over 'the Fury' als daarmee de Führer bedoeld wordt.

Een kinderroman over Auschwitz

“My novel was not lost in translation” schreef schrijver John Boyne aan kineast Mark Herman en inderdaad, de film is zeer trouw gebleven aan het boek. Een aantal veranderingen in de film komt de geloofwaardigheid wel ten goede.

Zo is Bruno in de film acht jaar, een jaar jonger dan in de roman, omdat zijn kinderlijke naïviteit zo beter uitkomt in de film. Auschwitz wordt niet genoemd omdat het in de film om het even welk kamp kan gaan. Het bezoek van de Führer met Eva Braun speelt zich af in Berlijn en wordt daarom niet vernoemd in de film. Het refrein van Bruno's drie vriendjes Karl, Daniel en Martin wordt niet gebruikt in de film. Op het einde van het boek is Bruno hun namen vergeten. In de film is Bruno's vriend Shmuel immers alles overheersend. Verder moet Bruno zijn haar laten afknippen tegen de luizen omdat zo zijn ‘ontsnapping’ in pyjama niet opvalt tussen de kaalgeschoren Joden. In de film trekt Bruno gewoon zijn pyjama muts over zijn zwarte haar. De gevoelens van Bruno's moeder zijn veel menselijker in de film; ze is ook veel opstandiger. Tenslotte is het einde van het boek veel minder spectaculair omdat Bruno's moeder en zus hem niet gaan zoeken en zijn vader enkel Bruno's kleren vindt en zich alleen maar een voorstelling kan maken van wat er kan gebeurd zijn.

In de roman graaft Bruno geen put maar licht Shmuel de prikkeldraad op. Je vraagt je in beide gevallen af waar de Duitse controleposten zaten.

Blijft de vraag of een kinderroman over Auschwitz wel kan. Moeten we aan kinderen uitleggen wat volwassenen amper begrijpen? Blijkbaar wel want die roman van John Boyne heeft tot dusver vier miljoen exemplaren verkocht, stond tachtig weken op de eerste plaats in Ierland en bekleedde tevens de eerste plek op The New York Times Bestsellers List. In 2008 stond het boek op de zesde plaats van best verkopende boeken wereldwijd en heeft de zevenendertigjarige John Boyne een plaatsje weten te bemachtigen tussen de grote Ierse auteurs. Niet slecht voor een voormalige boekverkoper die intussen zes romans uitbracht, waarvan er eentje nu verfilmd is.

In Engeland verscheen het boek bij dezelfde uitgever als *The Curious Incident of the Dog in the Night-time* van Mark Haddon (in het Nederlands vertaald als *Het wonderbaarlijke voorval met de hond in de nacht*). Net als dat boek is de roman van John Boyne een aangrijpende roman die leeftijds grenzen overschrijdt en zowel oud als jong weet te boeien.

Als conclusie kan je besluiten, samen met de Engelse recensent van *The Observer*: 'This book, like Haddon's, is aimed at anyone sophisticated enough to understand it.' (2)

Niet iedereen is echter die mening toegedaan. In een interview met *The Times* legt Boyne uit dat hij dit boek enkel op deze naïeve, kinderlijke manier kon schrijven omdat het hem de enige respectvolle manier leek waarop iemand van zijn generatie met de Holocaust kan omgaan. De horror van de Shoah is volgens de 34-jarige Ier zo ongrijpbaar gruwelijk, dat jonge schrijvers er niet dichterbij kunnen komen. Hij heeft misschien wel gelijk, maar dan rijst de vraag of het eenvoudigweg niet beter is om het onderwerp te vermijden en in de plaats daarvan te verwijzen naar historische bronnen, zoals Primo Levi's "Is dit een mens". (3)

Melodrama voor het plezier van het melodrama wordt het nu, te zwaar voor kinderen en te vals voor volwassenen. Dat laat een bittere nasmaak achter. De pathos die wordt verkocht rond de 'petite histoire' van deze film, devalueert bovendien het leed op de bredere achtergrond. Boyne en Herman lijken wel te zeggen: 'Beste kinderen, ze hebben toen zes miljoen mensen vergast. Spijtig hé? Maar weet je wat pas écht erg is? Dat kleine Bruno...' Het resultaat is al even bedenkelijk als Roberto Benigni's *La vita è bella*. Misschien toch maar beter eens gewoon praten met de kinderen. Naar aanleiding van een veel authentiekere film als Louis Malles *Au revoir les enfants*, bijvoorbeeld. (4)

The Boy in the Striped Pyjamas is eigenlijk een film over vriendschap, loyaliteit en een huwelijks crisis. Om daar een vernietigingskamp als decor voor neer te zetten, is op z'n minst wansmakelijk. (5)

Holocaust problematiek

Bovenstaande harde kritiek verbaast mij helemaal niet. Wie een film draait over de Holocaust, vraagt om problemen.

Het begint al met de benaming. De term 'Holocaust' (van het Griekse holokauston - brandoffer aan een godheid) impliceert een vrijwillig brandoffer geofferd aan een God. Het is nogal evident dat de Joodse gemeenschap een voorkeur heeft voor het woord Shoah, dat 'vernietiging' betekent.

En dan is er het probleem van het medium film. Hoe kan een medium dat leeft bij de gratie van escapisme zich oprecht focussen op de complete troosteloosheid van gaskamers en crematoria? Hoe kunnen we het spektakel van de vernietiging vermijden? Is het wel mogelijk melodramatische excessen en pure exploitatie te vermijden? Een schokkend voorbeeld is een film als *Ilsa: She wolf of the SS* (1975) waar het concentratiekamp, geheel verwijderd van zijn historische context, wordt gebruikt als een decor voor een pornografische horrorfilm.

De twee uitersten zijn de documentaires *Nuit et brouillard* (1955) van Alain Resnais met gruwelijke archiefbeelden en *Shoah* (1985) van Claude Lanzmann, met enkel interviews met overlevenden, maar zonder footage.

Een derde probleem is de voorstelling van de nazibeulen. Waren het groteske monsters of waren het mensen van vlees en bloed? Als monster plaats je de nazibeulen buiten de realiteit, terwijl het juist belangrijk is te erkennen dat extremisme des mensen is, en van alle tijden. Alleen op deze manier kunnen wij leren van de geschiedenis, die zich helaas al dikwijls herhaald heeft. Hannah Arendt heeft overigens in haar befaamde studie van de Neurenberg-verhoren aangetoond dat de nazibeulen vooral saaie bureaucraten waren die achter de leider aanliepen. Zij schrijft: «Het probleem is dat ze noch pervers noch sadistisch waren, maar dat ze op een verschrikkelijke wijze normaal waren.» Dit besef is essentieel. Hanna in *The*

Reader en Bruno's familie in *The Boy in the Striped Pyjamas* beantwoorden volledig aan de analyse van Hannah Arendt.

Miljoenen mensen werden systematisch vermoord in concentratiekampen door nazi-officieren die net als Bruno's vader achteraf naar huis gingen, waar vrouwlief de pantoffeltjes had klaargezet en de kinderen hen rond de nek vlogen. Gemütlichkeit, daar ging het om. Een huiselijk leven dat klaarblijkelijk verkregen moest worden door de ongewenste elementen in de samenleving uit te roeien. Geen joden, zigeuners of homo's meer. Lebensraum voor iedereen en dan maar rustig, onder Ariërs, Bratwurst, Sauerkraut en Kartoffelen eten. Een vierde probleem is het feit dat de 'grootste misdaad uit de wereldgeschiedenis' ontkennd wordt door negationisten. Front National leider Le Penn beschreef de Holocaust als 'een detail uit de wereldgeschiedenis' en de Iraans president Mahmoud Ahmadinejad liet in 2006 een tentoonstelling toe met cartoons die de Holocaust ridiculiseerden. Zeer recent nog kwamen de Australische en Duitse Holocaust-ontkenners Gerald Fredrick Töben en Ernst Zündel in het nieuws maar vooral de onhandige rehabilitatie van de Britse bisschop-negationist Richard Williamson door paus Benedictus XVI zorgde voor wereldnieuws. Holocaustfilms kunnen zich dus best geen historische flaters en slordigheden veroorloven want die vormen de voedingsbodem voor het negationistisch gedachtegoed. Historische flaters als Katyn. Bij het bloedbad van Katyn zijn tijdens de Tweede Wereldoorlog op grote schaal Poolse krijgsgevangenen en burgers vermoord, niet door de nazi's maar door de Russen, zoals veel later bleek. De beroemde Poolse kineast draaide er een film over: *Katyn* (2007). *Nuit et brouillard* (1955) van Alain Resnais spreekt nog over negen miljoen Joodse slachtoffers en beschrijft een echte douche als een gaskamer. En hoe moet je naar *The Boy in the Striped Pyjamas* kijken als je weet dat moeders met kinderen altijd eerst en onmiddellijk werden vergast bij hun aankomst in Auschwitz?

Geen enkele Holocaust film is aan dergelijke kritiek ontsnapt: *Kapo* (1955) van Gillo Pontecorvo was te geromantiseerd, *Schindler's List* (1993) van Steven Spielberg was bijna een heiligenportret, *La Vita è bella* (1997) van Roberto Benigni was pure lijkenpikkerij, *Amen* (2002) van Costa-Gavras was een belediging voor de paus en in *Die Fälscher* (2007) had kineast Stefan Ruzowitzky het gewaagd een ping pong tafel te tonen in een kamp. Dat was historisch juist want geprivilegieerde Joden mochten wat meer. Maar de ping pong tafel hoorde niet tot de 'Ikonografie des Grauens', de verbeelding van het gruwelijke. Prikkelraad, soldatenlaarzen, rokende schoorstenen en douches wel. *Schindler's List* en *Amen* gebruiken zo een douche scène om met die 'Ikonografie des Grauens' te spelen. Spielberg om er nogal gratis spanning mee te creëren wanneer een groep Schindlerjoden echt douchet, Costa-Gavras om er terecht gruwel mee te suggereren.

Geen Disneyficatie van het Holocaust thema.

Mark Herman pretendeert op geen enkel moment een historisch document te maken. Zijn film heeft niet de allure van Spielbergs *Schindler's List* of Polanski's *The Pianist*. Het is veeleer een simpele, eenvoudige, kleine en bescheiden film die zo sereen en eerlijk mogelijk probeert weer te geven wat een kind ervaart dat opgroeit in extreme omstandigheden en onbewust betrokken is bij de grootste misdaad uit de wereldgeschiedenis. 'Helemaal geloofwaardig is het verhaal niet, maar het is dan ook Bruno's interpretatie van de feiten. Wie niet aanvaardt dat kinderen anders redeneren dan volwassenen zal zich blauw ergeren.' (6)

Echt grote namen ontbreken. Maar goed ook want die zouden de aandacht alleen maar afleiden. Alleen David Thewlis (van o.a. *Naked*) is bekend en perfect als de vader / legerofficier

Gelukkig is er de neutrale beeldregie die vermijdt al te vaak in te zoomen op schattige, donkere kinderogen, die Bruno wel heeft maar die door de cameraman niet worden misbruikt. De jonge acteurs Butterfield en Scanlon spelen vrij en onbevangen, alsof ze nooit iets anders

gedaan hebben. De stijl van de film is die van de ouderwetse familiefilm maar dan met een verschrikkelijk onderwerp. *The Boy in the Striped Pyjamas* is een emotionele draaikolk. Eens meegesleurd kan je niet meer weg. Tot op het einde.

The Boy in the Striped Pyjamas is ook een film met talrijke metaforen. Op de voorgrond staat een gezin, op de achtergrond speelt 'Befehl ist Befehl', het geflirt met de Hitlerjugend, de frustratie over de verloren Eerste Wereldoorlog en de gesmoorde kritiek van Duitsers op het systeem en de Führer. De naïviteit van Bruno kan gezien worden als een metafoor voor het 'Wir haben es nicht gewusst' van een groot deel van de Duitse bevolking. Net zoals in *The Reader* het lezen een metafoor is voor de tijdloosheid van kunst in barbaarse tijden: hoe kan iemand als Hanna, die van literatuur houdt, tegelijk zo moreel afgestompt zijn dat ze om den brode als concentratiekampbewaakster gaat werken?

The Boy in the Striped Pyjamas heeft nog drie andere sterke punten.

Ten eerste is geen enkel karakter helemaal goed of helemaal slecht. Ook Bruno niet die, net als Petrus met Christus, beweert Shmuel niet te kennen om zichzelf te redden. Dit geeft meer diepgang en geloofwaardigheid aan de karakters.

Het tweede punt is dat de film doorspekt is met dramatische ironie: als kijker weet je meteen wat er aan de hand is als er zwarte rook en stank uit een schoorsteen komt, maar destijds waren slechts enkele hooggeplaatste soldaten hiervan op de hoogte. Alles moest geheim blijven, ook voor vrouw en kinderen. Sommige critici vinden de naïviteit van Bruno iets te ver gaan. Dat de nieuwsgaring in die tijd, zonder televisie en Internet, minimaal was en een achtjarige, zeker uit zo een beschermd milieu, toen nog echt een kind was, zien ze dan blijkbaar over het hoofd. (7)

En ten derde valt ook iets te zeggen voor de accenten in deze film: Brits, zonder Duits accent. Dat komt eventjes vreemd over, maar is het niet nog artificiëler nazi's te horen praten in een kunstmatig Engels? Tenzij je dat doet om komische redenen zoals Ernst Lubitch (en later Mel Brooks) in de klassieker *To Be Or Not to Be*, waar een nazicommandant met een zwaar Duits accent telkens herhaalt "So they call me Concentration Camp Ehrhardt". *The Reader* gebruikt ook het Engels als voertaal, met Duitse acteurs (David Kross) die Engels spreken en Engelse acteurs die opeens een Duits accent blijken te hebben. Gelukkig heeft *The Boy in the Striped Pyjamas* gekozen voor de beste formule.

Karel Deburchgrave

(1) Ricky Gervais told Kate Winslet to do a Holocaust-movie!

http://www.youtube.com/watch?v=iAweiV944qI&feature=PlayList&p=00F1015F68AB09AE&playnext=1&playnext_from=PL&index=27

en Extras: Kate Winslet hopes for a Holocaust Oscar.

<http://www.youtube.com/watch?v=cEnjiGwVw6o&feature=related>

(2) Uitgeverij Arena, 2006, 224 p.

(3) Geert Schuermans in © Cutting Edge -- 23 Apr 2006

(4) woensdag 29 april 2009, De Standaard

(5) Linssen in Bioscoopagenda , 8 januari 2009

(6) Matthias Van Wichelen in Moviegids

(7) Tessa Obbens in Movie2movie

List of Holocaust films - Wikipedia, the free encyclopedia

http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Holocaust_films

Tip voor gebruik in de klas

Een tiental voorbeelden van (vooral visuele) vragen:

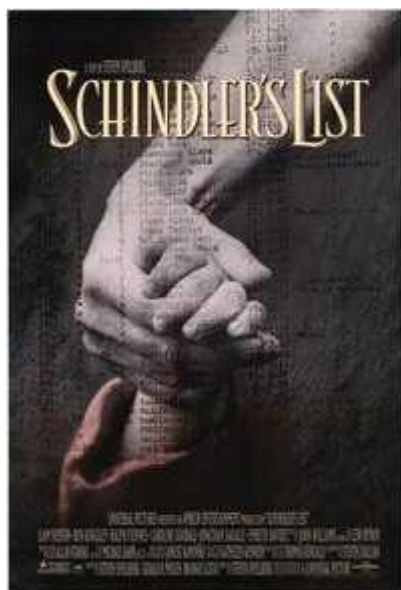
1 a Wat vertelt de affiche van de film?

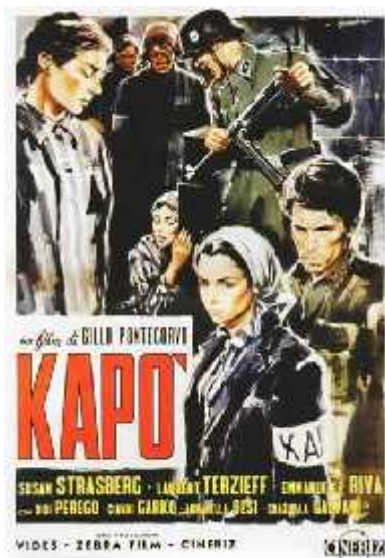

1 b Vergelijk die affiche met een andere. Welke vind je het best? Waarom?

1c Vergelijk die affiche met andere affiches van films met dezelfde thematiek, nl. die van de Holocaust. Wat valt je op?

2 Zet de volgende stills in de juiste volgorde zoals ze in de film voorkomen.

A

B

C

D

E

F

G

H

I

J

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

3 Geef commentaar bij de volgende stills. Leg uit waarom ze zo belangrijk zijn.

a

b

c

d

4 Geef commentaar bij de volgende stills. Leg uit waarom ze zo cynisch zijn.

a

b

c

5 De volgende stills spelen in op de 'Ikografie des Grauens', de beeldtaal van het gruwelijke, geassocieerd met de Holocaust. Leg uit.

a

b

c

d

e

f

6 Ondanks het thema is er toch humor in de film. Wat is er grappig in de drie volgende stills?
a visuele humor

b verbale humor

c

7 Bruno is erg naïef maar in de derde still heeft hij toch door dat propaganda films de waarheid wel echt verbloemen. Leg uit.

a

b

c

8 Welke evolutie merk je in het karakter van Gretel?

a

b

c

9 De stijl van de film is duidelijk ontleend aan de titel. Leg uit.

a

b

c

d

10 Het probleem met de Holocaust/ Shoa is dat deze grootste misdaad uit de wereldgeschiedenis door sommigen, zoals Le Penn van het Front National, zelfs een “detail uit de wereldgeschiedenis” werd genoemd. Ook de Iranse president Mahmoud Ahmadinejad is een negationist (= revisionist) en ontkent de Holocaust/ Shoa.

In Iran wordt in 2006 een tentoonstelling gehouden van cartoons over de Holocaust/ Shoa. Wat willen de een negationisten ons in de volgende spotprenten laten geloven?

a

b

c

d

e

